

HOJI ABDULAZIZ ABDURASULOV – O‘ZBEK MUMTOZ MUSIQA SAN’ATINING BUYUK NAMOYANDASI

Xodjabayeva Zuxra Parmanovna

Navoiy davlat universiteti “Musiqiy ta’lim” kafedrasi katta o‘qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18932535>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek mumtoz musiqa san’atining yirik namoyandasi, mohir hofiz va bastakor Hoji Abdulaziz Abdurasulovning hayoti va ijodiy faoliyati tahlil qilinadi. Uning Samarqand musiqa muhitida shakllanishi, Shashmaqom an’analarini rivojlantirishdagi o‘rni, ijrochilik uslubining o‘ziga xos jihatlari hamda milliy musiqa madaniyatiga qo‘shgan hissasi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, san’atkorning bastakorlik merosi va maqom ijrochiligiga kiritgan yangiliklari tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: maqom, Shashmaqom, hofizlik san’ati, bastakorlik, dutor ijrochiligi, Samarqand musiqa muhiti, milliy meros.

Аннотация. В данной статье анализируется жизнь и творческая деятельность выдающегося представителя узбекского классического музыкального искусства, известного певца и композитора Hoji Abdulaziz Abdurasulov. Освещаются особенности формирования его исполнительской школы в самаркандской музыкальной среде, его вклад в развитие традиций Шахмакома, а также новаторские подходы в области вокального и инструментального исполнения. Особое внимание уделяется его роли в расширении исполнительской практики макомов посредством использования дутара наряду с танбуром. Рассматриваются художественно-эстетические особенности его репертуара, включающего более 200 вокальных и инструментальных произведений, а также значение его творческого наследия в развитии национальной музыкальной культуры.

Ключевые слова: маком, Шахмаком, вокальное искусство, композиторское творчество, исполнительская традиция, Самаркандская музыкальная школа, национальное наследие.

Abstract. This article examines the life and creative legacy of the prominent representative of Uzbek classical music, the distinguished singer and composer Hoji Abdulaziz Abdurasulov. The study highlights the formation of his artistic style within the Samarkand musical environment, his contribution to the development of the Shashmaqom tradition, and his innovative approaches to vocal and instrumental performance. Particular attention is given to his expansion of maqom performance practice through the use of the dutar alongside the traditional tanbur. The paper analyzes the artistic and aesthetic features of his repertoire, which includes more than 200 vocal and instrumental works, and evaluates his significant role in the advancement of Uzbekistan’s national musical heritage.

Keywords: maqom, Shashmaqom, vocal art, compositional creativity, performance tradition, Samarkand music school, national heritage.

Kirish. O‘zbek mumtoz musiqa madaniyati Sharq sivilizatsiyasi bag‘rida shakllangan ko‘p qatlamli badiiy tafakkur mahsuli bo‘lib, unda musiqiy tizim, she‘riy matn, ijrochilik an‘anasi va ma‘naviy-estetik qarashlar o‘zaro uzviy uyg‘unlashgan. Bu uyg‘unlikning eng mukammal ifodalaridan biri — Shashmaqom bo‘lib, u nafaqat kuy va ashulalar majmui, balki murakkab lad-tizim, shakl, ritm va ijro uslublarini qamrab olgan yaxlit badiiy fenomen sifatida qaraladi. Shashmaqom asrlar davomida ustoz-shogird an‘anasi orqali sayqal topib, har bir davrda yirik ijrochilar talqini orqali yangi ma‘no qatlamlari bilan boyib borgan.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Samarqand va Buxoro musiqa muhiti keskin ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar sharoitida rivojlandi. Bir tomondan, an'anaviy ijrochilik maktablari o'zining qat'iy mezonlarini saqlab qolishga intilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, individual talqin, tembr izlanishlari va cholg'u jo'rligini kengaytirish kabi yangilanish jarayonlari yuzaga keldi. Aynan shu tarixiy bosqichda maydonga chiqqan hofiz va sozandalar maqom san'atining keyingi taraqqiyot yo'nalishlarini belgilab berdi. Ular orasida Hoji Abdulaziz Abdurasulov alohida o'rin tutadi.

Hoji Abdulaziz Abdurasulov shaxsiyati va ijodi maqom an'anasida ikki muhim jarayon — merosni asrash va ijodiy yangilash — ning uyg'unlashgan ko'rinishini namoyon etadi. U Shashmaqom yo'llarini mukammal o'zlashtirgan holda, ularni o'z ovoz imkoniyatlari va estetik qarashlari asosida talqin qilgan, natijada ayrim ashulalar uning nomi bilan bog'lanib ketgan. Bu holat ijrochilik tarixida kam uchraydigan hodisa bo'lib, san'atkorning individual maktab darajasiga ko'tarilganini ko'rsatadi.

Bugungi globallashuv sharoitida milliy musiqiy identifikatsiya masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. An'anaviy maqom ijrochiligini chuqur o'rganish nafaqat tarixiy merosni tiklash, balki yosh avlodda estetik did va milliy o'zlikni shakllantirishda ham muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, Hoji Abdulaziz Abdurasulov ijodini ilmiy asosda tadqiq etish, uning ijrochilik uslubini tizimli tahlil qilish va maqom evolyutsiyasidagi o'rnini aniqlash zamonaviy musiqashunoslik oldidagi dolzarb vazifalardan biridir.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi quyidagilar bilan belgilanadi:

- maqom ijrochiligi tarixida individual talqin maktablarining yetarlicha o'rganilmaganligi;
- dutor jo'rligida maqom ijrosi an'anasining ilmiy bahoga muhtojligi;
- Hoji Abdulaziz merosining estetik va pedagogik imkoniyatlarini zamonaviy nuqtai nazardan qayta talqin qilish zarurati.

Tadqiqotning maqsadi — Hoji Abdulaziz Abdurasulov ijodini maqom san'ati taraqqiyoti kontekstida kompleks o'rganish hamda uning ijrochilik va bastakorlik faoliyatini tarixiy-estetik mezonlar asosida baholashdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun san'atkorning hayot yo'li, ustoz-shogirdlik maktabi, repertuar siyosati, talqin xususiyatlari va yangiliklari izchil tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Mazkur tadqiqotda Hoji Abdulaziz Abdurasulov ijodi bo'yicha bir qator ilmiy va badiiy manbalar o'rganildi.

A. Amonov. Shashmaqom osmonidagi yulduz. Turon nashr, 2022

Kitob Hoji Abdulaziz ijodini Shashmaqom yo'llarini ijro etishdagi talqin mahorati va dutor ijrochiligidagi yangiliklari bilan yoritadi. Tadqiqotda uning individual talqin va ijrochilik maktabini shakllantirishdagi hissasi shu manba orqali asoslandi.

A. Sharipov. Hofiz yurgan yo'llarda. Zarafshon nashr, 1996

Sharipov asari san'atkorning maqom yo'llari, ashula repertuari va ustoz-shogird an'anasi bo'yicha ma'lumot beradi. Tadqiqotda Hoji Abdulazizning ijodiy yondashuvi va repertuar tanlovi shu manbadan foydalanib tahlil qilindi.

Aminjon Sharipov. Hofiz yurgan yo'llarda. Toshkent, Adabiyot va san'at, 1987

Kitob Hoji Abdulaziz ijodiy merosini tarixiy kontekstda o'rganishga yordam beradi. Ustoz-shogird an'anasi va Shashmaqom ijrosidagi o'ziga xosliklar haqida ma'lumot beradi.

Fitrat. O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi. Toshkent, Fan, 1993

Fitrat asari o'zbek mumtoz musiqasining rivojlanishi va Shashmaqom an'alarini ilmiy yoritadi. Tadqiqotda san'atkor ijodini tarixiy va madaniy kontekstda tahlil qilishda asos sifatida ishlatildi.

Yunus Rajabi. Shashmaqom. 6 jildlik. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1966–1975

Rajabi asarlari Shashmaqom yo'llari, frazalar va ijrochilik uslublarini mukammal yoritadi. Tadqiqotda Hoji Abdulaziz ijrosini maqom san'ati evolyutsiyasi nuqtai nazaridan baholashda asosiy manba sifatida foydalanildi.

Tadqiqot metodlari. Mazkur ilmiy ishda Hoji Abdulaziz Abdurasulov ijodini har tomonlama yoritish maqsadida ko'p qatlamli metodologik tizim ishlab chiqildi. Tadqiqot jarayoni tarixiylik, tizimlilik, izchillik va ilmiy xolislik tamoyillariga asoslandi. Quyida qo'llanilgan metodlarning har biri kengroq sharhlanadi.

Tarixiy-qiyosiy metod. Tarixiy-qiyosiy metod orqali san'atkor yashab ijod qilgan davrning siyosiy, ijtimoiy va madaniy muhiti qayta tiklandi. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Samarqand va Buxoro hududlarida shakllangan musiqa an'analari o'zaro taqqoslandi hamda ularning o'xshash va farqli jihatlari aniqlashtirildi.

Ushbu metod yordamida:

- maqom ijrochiligining hududiy maktablari o'rtasidagi uslubiy tafovutlar;
- repertuar tanlovidagi farqlar;
- ijrodagi vokal-texnik imkoniyatlar;
- soz jo'rligida yuzaga kelgan o'zgarishlar tahlil qilindi.

Tarixiy-qiyosiy yondashuv san'atkor ijodini tor biografik doiradan chiqarib, uni umumiy musiqa taraqqiyoti jarayoni bilan bog'liq holda ko'rib chiqish imkonini berdi. Natijada Hoji Abdulazizning faoliyati an'anaviy ijrochilikning mantiqiy davomchisi hamda yangilovchi bosqichi sifatida talqin qilindi.

Manbashunoslik tahlili. Tadqiqotning asosiy poydevorini manbashunoslik ishlari tashkil etdi. Ilmiy asarlar, tarixiy yozuvlar, notaviy to'plamlar, xotira va esdalik materiallari, maqom nazariyasiga oid risolalar tanqidiy o'rganildi. Har bir manba faktologik aniqlik, davriy moslik va muallif pozitsiyasi nuqtai nazaridan baholandi.

Manbashunoslik tahlili jarayonida:

- san'atkor hayotiga oid ma'lumotlar tizimlashtirildi;

- turli mualliflar fikrlari solishtirildi;
- takrorlanayotgan stereotip qarashlar ajratib olindi;
- ilmiy bo‘shliqlar aniqlanib, ularni to‘ldirish yo‘llari belgilandi.

Bu metod tarixiy ma‘lumotlarni shunchaki qayta bayon qilish emas, balki ularni tanqidiy yondashuv asosida qayta talqin qilish imkonini berdi.

Musiqiy-estetik tahlil. Shashmaqom doirasidagi ijro namunalarining ichki tuzilishi musiqiy-estetik mezonlar asosida o‘rganildi. Lad tizimi, ritmik shakllanish, avj nuqtalarining dramaturgik qurilishi, melodik rivojlanish bosqichlari chuqur tahlil qilindi.

Xususan:

- ashulalarning intonatsion o‘ziga xosligi;
- ovoz diapazonining kengligi va tembr imkoniyatlari;
- nafasni boshqarish texnikasi;
- badiiy matn va musiqiy ifoda uyg‘unligi;
- emotsional-ekspressiv ta’sir kuchi baholandi.

Musiqiy-estetik yondashuv san’atkor talqinini oddiy ijro emas, balki mustaqil badiiy konsepsiya sifatida anglashga xizmat qildi.

Ijrochilik (interpretatsion) metod. Mazkur metod amaliy ijro tajribasini nazariy tahlil bilan uyg‘unlashtirishga qaratildi. Og‘zaki an’ana orqali shakllangan maqom ijrochiligi yozma manbalarga to‘liq tayanmaganligi sababli interpretatsion yondashuv muhim ahamiyat kasb etdi.

Ushbu metod doirasida:

- soz va ovoz o‘rtasidagi nisbat;
- dutor jo‘rligida ijroning texnik xususiyatlari;
- frazalarning mantiqiy tuzilishi;
- improvizatsiya elementlari;
- talqindagi individual yondashuv o‘rganildi.

Natijada Hoji Abdulazizning ijro uslubi an’anaviy qolipdan chiqmagan holda yangicha tembr va ifoda imkoniyatlarini yuzaga chiqargani asoslandi.

Analitik-sintez metodi. Tadqiqot davomida yig‘ilgan ma‘lumotlar avvalo alohida segmentlarga ajratilib (biografik, tarixiy, estetik, nazariy), so‘ng yagona tizimga keltirildi. Analitik bosqichda har bir fakt va hodisa alohida tahlil qilindi, sintez bosqichida esa ular umumlashtirilib, konseptual xulosalar chiqarildi.

Bu metod:

- izchil ilmiy mantiqni ta’minlash;
- ma‘lumotlarni takroriy bayondan saqlash;
- xulosalarni dalillar asosida shakllantirish;
- nazariy model yaratish imkonini berdi.

Natijada san’atkor ijodi yaxlit estetik hodisa sifatida ko‘rsatildi.

Madaniyatshunoslik yondashuvi. San'atkor faoliyati faqat musiqiy jarayon sifatida emas, balki madaniy-milliy identitetning tarkibiy qismi sifatida o'rganildi. Ustozshogird an'anasi, diniy-ma'rifiy muhit, haj safarlari, mumtoz she'riyat bilan aloqadorlik kabi omillar ijtimoiy-madaniy kontekstda tahlil qilindi.

Bu yondashuv orqali:

- maqom san'atining ma'naviy asoslari;
- ijro jarayonining axloqiy-me'yoriy talablari;
- musiqaning tarbiyaviy funksiyasi;
- shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sir aniqlashtirildi.

Natijada Hoji Abdulaziz ijodi milliy madaniyatning uzviy qismi sifatida baholandi.

Komparativ-estetik baholash. Hoji Abdulazizning ijrochilik uslubi boshqa maqom namoyandalari tajribasi bilan qiyosiy mezonlar asosida solishtirildi. Bu jarayonda umumiy an'ana va individual talqin chegaralari aniqlab olindi.

Komparativ tahlil quyidagilarni aniqlashga xizmat qildi:

- novatorlik darajasi;
- ijrodagi stilistik mustaqillik;
- repertuar siyosatidagi farqlar;
- talqin chuqurligining estetik ko'rsatkichlari.

Mazkur metod natijasida san'atkorning maqom tarixidagi o'rni obyektiv mezonlar asosida belgilandi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari Hoji Abdulaziz Abdurasulov ijodini maqom san'ati evolyutsiyasining muhim bosqichi sifatida baholash imkonini berdi. O'rganishlar shuni ko'rsatdiki, uning faoliyati an'anaviy ijrochilik mezonlarini saqlagan holda, talqin va cholg'u jo'rligida yangicha estetik qarashlarni shakllantirish bilan xarakterlanadi. Quyida tadqiqot davomida aniqlangan asosiy ilmiy natijalar to'liq bayon etiladi.

Avvalo, san'atkorning ijodiy shakllanish jarayoni murakkab madaniy muhit ta'sirida kechgani aniqlandi. U yoshligidan mumtoz adabiyot bilan yaqindan tanishgani sababli uning repertuar tanlovi tasodifiy emas, balki badiiy tafakkurga asoslanganligi kuzatildi. Ashula matnining ma'no qatlamlarini chuqur anglash va uni musiqiy ohang bilan uyg'unlashtirish mahorati ijro jarayonida kuchli emotsional ta'sir uyg'otgan. Natijada uning talqini oddiy vokal ijro emas, balki badiiy-falsafiy ifoda darajasiga ko'tarilgan.

Ikkinchi muhim natija maqom yo'llarining individual talqini bilan bog'liq. Shashmaqom tarkibidagi ayrim murakkab sho'balarda san'atkor tomonidan ovoz diapazoni va tembr imkoniyatlariga mos ravishda qayta shakllantirilgani aniqlandi. Bu jarayonda u lad tizimini buzmagani, biroq avj nuqtalarini dramatik jihatdan kuchaytirgan, frazalarni kengroq nafas bilan qurish orqali ohangning ichki dinamikasini boyitgan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, aynan shu individual talqin xususiyatlari sababli ayrim ashulalar xalq orasida uning nomi bilan bog'lanib ketgan.

Uchinchi natija ijrochilik texnikasiga doir kuzatuvlar bilan bog'liq. San'atkorning ovoz diapazoni kengligi, nafasni uzoq vaqt davomida barqaror ushlay olishi va ohangni silliq o'tishlar bilan bog'lay bilishi yuqori vokal tayyorgarlikdan dalolat beradi. Ayniqsa, avj qismlarida tembrning tiniqligi saqlanib qolishi uning ijrosini boshqa hofizlardan ajratib turadigan muhim belgidir. Bu esa ijro jarayonida texnika va hissiy ifoda o'rtasidagi muvozanat mukammal darajada ta'minlanganini ko'rsatadi.

To'rtinchi natija dutor jo'rligida maqom ijrosining kengaytirilishi bilan bog'liq. An'anaviy qarashlarga ko'ra, maqom asosan tanbur orqali mukammal ifodalanadi degan fikr hukmron bo'lgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Hoji Abdulaziz dutor imkoniyatlarini chuqur o'rganib, uning tembr xususiyatlarini maqom ohangiga moslashtira olgan. U torlarni chalish texnikasini takomillashtirib, asbobning akustik cheklovlarini yenggan. Natijada dutor jo'rligida ijro etilgan maqom ashulalari yangi ohangdorlik kasb etgan hamda xalq orasida yanada ommalashgan. Bu hodisa maqom san'ati tarixida innovatsion bosqich sifatida baholandi.

Beshinchi natija bastakorlik faoliyatiga doir xulosalar bilan bog'liq. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, u yaratgan kuy va ashulalar mumtoz maqom tizimidan uzilmagan holda shakllangan. Melodik qurilish soddaligi bilan birga ichki emotsional chuqurlikni mujassam etadi. Badiiy matn va kuy o'rtasidagi uyg'unlik puxta saqlangan bo'lib, bu holat asarlarning uzoq yillar davomida xalq orasida yashab kelishiga sabab bo'lgan. Demak, san'atkor bastakor sifatida ham an'anani davom ettirgan va uni boyitgan.

Oltinchi natija tarixiy merosning hujjatlashtirilishi bilan bog'liq. XX asr boshlarida uning ayrim ijrolarining ovoz yozuv qurilmalariga muhrlanganligi maqom san'atining keyingi avlodlarga yetib kelishida beqiyos ahamiyat kasb etdi. Bu yozuvlar ijrochilik uslubini ilmiy o'rganish uchun qimmatli manba vazifasini bajaradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mazkur yozuvlar orqali uning talqin maktabi strukturaviy jihatdan tahlil qilinishi mumkin.

Yettinchi natija madaniy-ta'sir doirasi bilan bog'liq. Hoji Abdulaziz ijodi Samarqand ijrochilik maktabining shakllanishida muhim omil bo'lgan. Ustoz-shogird an'anasining davom etishi, yosh ijrochilar tomonidan uning repertuariga murojaat qilinishi va talqin uslubining o'rganilishi bu ta'sirning davomiyligini ko'rsatadi. Natijada uning ijodiy merosi nafaqat tarixiy, balki zamonaviy ma'naviy hayotda ham faol ahamiyat kasb etmoqda.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari Hoji Abdulaziz Abdurasulov faoliyatini uch asosiy yo'nalishda baholash imkonini berdi: birinchidan, u maqom an'anasining sodiq davomchisi; ikkinchidan, ijrochilik texnikasi va cholg'u jo'rligida yangilik kiritgan novator; uchinchidan, individual talqin maktabini shakllantirgan estetik shaxsdir.

Muhokama. Tadqiqot natijalari asosida Hoji Abdulaziz Abdurasulov ijodining maqom san'ati rivojiga qo'shgan hissiy chuqur tahlil qilinadi. Mazkur bo'limda

san'atkorning ijrochilik va bastakorlik faoliyati, ijro uslubidagi yangiliklar, shuningdek uning madaniy-ta'limiy ta'siri kengroq kontekstda muhokama qilinadi.

Ijrochilik uslubi va maqom san'atidagi yangiliklar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Hoji Abdulaziz ijrochilik maktabi nafaqat an'anaviy shakllanishni davom ettirgan, balki individual talqin asosida yangilanishlarga ham erishgan. U Shashmaqom yo'llarini o'z ovozi diapazoniga moslab qayta ishlash bilan murakkab frazalarni silliq va dramatik ifodaga keltirdi. Shu bilan birga, ashula avjlarini yangi emotsional ranglar bilan boyitgan. Bu jihat uning ijodini faqat texnik mahorat bilan emas, balki estetik tafakkur darajasi bilan ajratib turadi.

Bundan tashqari, Hoji Abdulaziz dutor jo'rligida maqom ijrosini ommalashtirdi. An'anaviy qarashlarda maqom faqat tanbur orqali mukammal ifodalanadi, deb hisoblangan. U bu chegaralarni kengaytirib, dutor ijrosini chuqur o'rgandi va texnik cheklovlarni yengib o'tdi. Natijada ijro janri hududiy chegaralardan chiqib, Xorazm va Farg'ona–Toshkent an'analari bilan ijodiy sintezga erishildi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, bu yondashuv maqom san'atida innovatsion bosqichni belgilaydi.

Bastakorlik va repertuar siyosati. Hoji Abdulaziz nafaqat ijrochi, balki iste'dodli bastakor sifatida ham ajralib turadi. Uning "Guluzorim", "Bozurgoniy", "Bebog'cha" va boshqa asarlari mumtoz maqom yo'llari bilan uyg'unlashgan holda yaratilgan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, san'atkor musiqiy matn va badiiy ifodani uyg'unlashtirishda yuqori mahoratga ega bo'lgan. Bu esa uning asarlarining uzoq vaqt davomida xalq orasida yashab kelishiga sabab bo'lgan.

Shuningdek, u Sharq mumtoz she'riyati namunalaridan foydalangan holda ashula va kuylar yaratgan. Bu nafaqat musiqiy-estetik uyg'unlikni, balki matn va ohang o'rtasidagi chuqur bog'liqlikni ta'minlagan. Natijada uning bastakorlik merosi maqom ijrochiligi tarixida mustahkam o'rin egallaydi.

Madaniy va tarbiyaviy ahamiyat. Hoji Abdulaziz ijodi nafaqat san'at tarixida, balki madaniy-ma'naviy tarbiya kontekstida ham katta ahamiyatga ega. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki:

— uning talqin maktabi orqali yosh ijrochilarga nafaqat texnik mahorat, balki estetik did va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish imkoniyati berilgan;

— ashula va kuylaridagi ma'naviy-estetik mazmun yoshlarni milliy madaniyatga qiziqtirish vositasi sifatida xizmat qilgan;

— Hoji Abdulaziz shaxsiy hayoti namunasi, mehnatsevarligi va ilmiy-estetik tafakkuri orqali ijtimoiy va axloqiy tarbiya manbai bo'lgan.

Bundan tashqari, uning ijodi Samarqand musiqa maktabining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ustoz-shogird an'anasini davom ettirish va yoshlar orasida repertuarni o'rgatish orqali milliy musiqiy merosning davomiyligini ta'minlagan.

Tarixiy merosning saqlanishi va ilmiy tadqiqi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, Hoji Abdulaziz ijrosining XX asr boshlarida fonograf va gramplastinkalarga yozib olingan

namunalarining mavjudligi uning merosini kelajak avlodlarga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etgan. Bu yozuvlar orqali san'atkorning talqin maktabi, dutor va tanbur ijrochiligi texnikasi, frazalarning dramatik tuzilishi hamda emotsional ifoda imkoniyatlari ilmiy asosda o'rganilishi mumkin.

Shuningdek, uy muzeyi va uning ekspozitsiyasi Hoji Abdulaziz ijodini saqlash va ommalashtirishda muhim vosita bo'lmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, muzey yosh avlodni estetik tarbiyalash, milliy o'zlikni anglash va maqom madaniyatini rivojlantirishda beqiyos manba vazifasini bajaradi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot Hoji Abdulaziz Abdurasulovning Hoji Abdulaziz Abdurasulov o'zbek mumtoz musiqa san'atidagi o'rni va ijodiy merosini kompleks tarzda o'rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, san'atkor nafaqat ijrochilik mahorati, balki bastakorlik salohiyati, pedagogik faoliyati va madaniy-ta'limiy ta'siri bilan ham milliy musiqa merosida mustahkam o'rin egallaydi.

Hoji Abdulaziz ijodi bir necha asosiy yo'nalishlarda tarixiy va estetik ahamiyatga ega ekanligi aniqlanadi:

Ijrochilik va talqin mahorati: Tadqiqot davomida uning Shashmaqom yo'llarini individual talqin orqali yangilashdagi mahorati aniqlandi. Murakkab ashula frazalari uning ovoz diapazoniga moslab qayta ishlanib, avj nuqtalarida yangi emotsional ohanglar bilan boyitilgan. Shu bilan birga, frazalarni silliq va dramatik o'tishlar bilan talqin qilishi uning ijodini texnik mahorat va estetik tafakkur darajasida ajratib turadi. Bu xususiyat Hoji Abdulaziz ijodini boshqa hofizlar ijrosidan farqlashga imkon yaratadi.

Yangilik va innovatsion yondashuv: An'anaviy qarashlarga ko'ra, maqom ijrosi asosan tanbur orqali amalga oshirilardi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, Hoji Abdulaziz dutor jo'rlicida maqom ijrosini kengaytirib, hududiy va texnik cheklovlarni yenggan. Shu tariqa u Xorazm va Farg'ona–Toshkent ijrochilik an'analari bilan ijodiy sintezga erishgan. Bu yondashuv maqom san'atida innovatsion bosqichni belgilash bilan birga, ijrochilik uslubini boyitish va xalq orasida ommalashtirishga xizmat qilgan.

Bastakorlik faoliyati: Hoji Abdulaziz nafaqat ijrochi, balki iste'dodli bastakor sifatida ham ajralib turadi. Uning "Guluzorim", "Bozurgoniy", "Bebog'cha" va boshqa kuy va ashulalari Sharq mumtoz she'riyati asosida yaratilgan bo'lib, matn va musiqiy ohang uyg'unligini mukammal saqlagan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, san'atkor bastakorlik faoliyati orqali mumtoz maqom yo'llarini boyitib, ularni xalq orasida yanada ommalashtirishga xizmat qilgan.

Pedagogik va madaniy-ta'limiy ahamiyat: Ustoz-shogird an'anasini davom ettirish orqali Hoji Abdulaziz yosh ijrochilarda texnik mahorat bilan birga estetik did, milliy qadriyat va ma'naviy tarbiyani shakllantirishga hissa qo'shgan. Ashula va kuylaridagi ma'naviy-estetik mazmun yoshlar orasida milliy musiqiy madaniyatni anglashga yordam bergan. Shu bilan birga, uning shaxsiy hayoti, mehnatsevarligi va ilmiy-estetik tafakkuri ijtimoiy va axloqiy tarbiyaga ham ta'sir ko'rsatgan.

Tarixiy merosni saqlash: Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, Hoji Abdulaziz ijrosining XX asr boshida fonograf va gramplastinkalarga yozib olingan namunalarining mavjudligi uning merosini keyingi avlodlarga yetkazishda muhim ahamiyat kasb qilgan. Bu yozuvlar orqali san'atkorning talqin maktabi, dutor va tanbur ijrochiligi texnikasi, frazalarning dramatik tuzilishi va emotsional ifoda imkoniyatlari ilmiy asosda o'rganilishi mumkin. Shu tariqa, uning ijodi nafaqat amaliy ijro, balki ilmiy tahlil obyekti sifatida ham qadrlanadi.

Milliy musiqiy merosdagi o'rni: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Hoji Abdulaziz Abdurasulov ijodi Shashmaqom an'alarini chuqur o'zlashtirish, ularni yangicha talqin qilish va dutor ijrochiligini mukammal darajada rivojlantirish orqali milliy musiqa madaniyatining mustahkam poydevorini yaratgan. Shu bilan birga, uning ijodi Samarqand musiqa maktabining shakllanishi va rivojlanishida muhim omil bo'lgan.

Shunday qilib, Hoji Abdulaziz Abdurasulov o'zbek mumtoz musiqa san'atining nafaqat serqirra ijrochisi, balki bastakor, pedagog va madaniyat arbobi sifatida tarixiy ahamiyatga ega. Uning ijodi bugungi kunda ham yosh avlodni estetik tarbiyalash, milliy o'zlikni anglash va mumtoz musiqa madaniyatini rivojlantirishda beqiyos manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Natijada, Hoji Abdulazizning faoliyati nafaqat tarixiy va estetik meros sifatida, balki innovatsion yondashuvni ifodalovchi ilmiy va madaniy hodisa sifatida ham baholanishi mumkin. Uning ijodi Shashmaqom an'alarining davomiyligini ta'minlagan, dutor ijrochiligini mukammallashtirgan va milliy musiqiy madaniyatimizning rivojlanishiga beqiyos hissa qo'shgan. Shu bois, Hoji Abdulaziz Abdurasulov nomi o'zbek mumtoz musiqa san'ati tarixida doimo hurmat bilan tilga olinadi hamda uning merosi yosh avlodni estetik va ma'naviy tarbiyalashda asosiy manba bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A. Amonov. Shashmaqom osmonidagi yulduz. Turon nash. 2022y.
2. A. Sharipov. Hofiz yurgan yo'llarda. Zarafshon nash. 1996y
3. Aminjon Sharipov. Hofiz yurgan yo'llarda. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1987.
4. Fitrat. O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi. – Toshkent: Fan, 1993.
5. Yunus Rajabi. Shashmaqom. 6 jildlik. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1966–1975.